

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПРОТАГОНІСТА  
В ПОВІСТІ «ВОГНИК ДАЛЕКО В СТЕПУ»  
ГРИГОРА ТЮТЮННИКА  
(граматичний вимір)

У статті з погляду лінгвоперсонології проаналізовано мовлення протагоніста в повісті «Вогник далеко в степу» Гр. Тютюнника; окреслено найтиповіші мовленнєві риси героя на морфологічному, словотвірному й синтаксичному рівнях.

**Ключові слова:** мовна особистість, протагоніст, оповідач, граматики, Григор Тютюнник.

*The article deals with the speech of the protagonist of the story “A Light Far in Steppe” by Hr. Tiutiunnyk from the point of view of linguopersonology; the most typical speech features of the character are outlined at the morphological, word-building and syntactic levels.*

**Key words:** language personality, protagonist, narrator, grammar, Hryhir Tiutiunnyk.

Протягом останніх десятиліть у сучасному мовознавстві набуває особливої ваги антропоцентричний вектор: людина, як творець дискурсу й фундатор мови, стає вихідною точкою для аналізу лінгвістичних явищ. За О. Селівановою, «мовна особистість — іманентна ознака особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізацію їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтер-

претації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу» [3, с. 370]. Граматичний вимір мовної особистості становить собою розгляд її крізь призму морфології, дериватології й синтаксису.

Вагомим матеріалом для дослідження мовної особистості постають художні тексти Гр. Тютюнника. Охоплюючи спадок письменника, ми натрапляємо зокрема на надзвичайну поліфонічність оповіді, калейдоскопічність унікальних мовленневих рис, що фіксуємо зокрема в дитячій повісті «Вогник далеко в степу» (1971).

Оповідь у «Вогнику далеко в степу» провадиться від першої особи – юнака, на ім'я Павло, через що мимоволі виникає бажання поставити знак рівності між я-нарацією й голосом автора. Проте не можна цілком ототожнювати мовну особистість автора і мовну особистість оповідача, адже в художньому тексті авторське «я» має такі складові: автор біографічний, художній автор і автор як форма вираження [2, с. 49].

Утім, аналізуючи мовлення оповідача в повісті, фіксуємо велике різноманіття мовленневих рис, зокрема граматичних. Щодо морфологічного рівня, бачимо неправильний, згідно з сучасними нормами, підбір прикметників для творення ступенів порівняння: приміром, натрапляємо на використання прикметника, що виражає сталу, абсолютну ознаку [1, с. 67] («Ця перша практика зробила нас **однаковішими...**» [5, с. 138]); або прикметника із суфіксом -уват- [1, с. 68] («А Василь Обора, **наймовчакуватіший** і **найдужчий** серед нас, проказав на radoцax...» [5, с. 140]). Проте наведені приклади скоріше свідчать про використання прийому мовної гри, уніфікацію мовних елементів.

Нерідко в мовленні головного героя фіксуємо зменшувально-пестливі слова. Найуживанішими стають такі суфікси: -к-, -ен-, -ач-, -ич-, -оч-, -ик-, -ок-, -ечк- в іменниках, -еньк- у прикметниках й -еньк- у прислівниках. Часто оповідач використовує зменшувально-пестливу форму стосовно флористичних

назв: «...Може, де **вільшеня** або **вербеня** сухе трапиться...»; «У головах Івана Івановича ми посадили **тополеня**»; «Тіні від **топольки** і квітів на могилі Івана Івановича подовшали і примерхли...»; «...Самі гострячки від штахету виглядають, і **тополька** на вітрі гойдається» [5].

Зменшувально-пестливими словами оповідач наснажує й образ майстра, Федора Демидовича Снопа. Ще натрапивши на опис персонажа як «**дідусика**», усвідомлюємо всю мініатюрність і лагідність цієї постаті, котра говорить «**хрипкенько**», часто «**тоненьким голоском**». Зменшувально-пестливі форми, використані стосовно досвідченого майстра, свідчать також і про особливу емоційно-експресивність, теплі спогади оповідача, пов'язані з цією людиною: «...Майстер подрібнушив до свого **верстачка**...»; «...В його роті було видно маленький тремтячий **язичок**»; «...Спитав майстер, поклавши волохаті **куценькі** брови на круглі **окулярики** в залізній оправі»; «...Ось який у нас майстер, дарма що **маленький і старенький!**» [5].

Велику кількість зменшувально-пестливих форм помічаємо й в описах дівчат: «**поясочків**», «**бляшками**», «**молоточками**», «**бліденькі**», «**вушка**», «**усмішечками**», «**любеньку**», «**ласочка**», «**пальчики**», «**черевичками**» тощо. Найвні демінутиви і в описах дитини — молодшої сестрички Василя Силки: «Тоді вона махає мені білим **ручням**, ховається на піч і засинає»; «Інколи вона питає в мене, лукаво прилрнувши **оченята**...» [5].

Окремо варто зазначити й про словотвірні особливості мовлення протагоніста. Часто вживаними є одиниці (іменники й прикметники) зі складним типом основи: «**малорослі**», «**широкогорлі**», «**крутосхиле**», «**саморобний**», «**правофлангові**», «**худощокий**», «**жовтогарячий**»; «**семикласна**», «**внутроміри**», «**кулемети**», «**шестиствольні ліномети**», «**салокатка**» тощо. Також у повісті Гр. Тютюнника звертаємо увагу й на підсилювально-видільні частки (переважно бо-, но-, то-): «мене-**то**», «мене-**бо**», «тільки-**но**», «я-**бо**», «я-**то**», «в умі-**бо**» тощо [5].

Якщо охоплювати синтаксичні особливості, то часто вживаними оповідачем у повісті стають конструкції з прийменником *при*. О. Синявський у своїй праці «Норми української літературної мови» пише про вживання прийменника *при* так: *при* використовуємо «з місцевим відмінком на означення становища чи дії поблизу кого, чого, коло кого, чого: *при* мені було, *при* дорозі рости, діти *при* матері і т. ін.» [4, § 170]. Проте паралельно автор зазначає, що конструкції з *при* не є властивими для «часових значень»: у такому випадку краще вжити прийменник *за*: «за старих часів, за панщини, за години сіно звести, не за нас це сталося тощо») [4, § 170].

У творі Гр. Тютюнника «Вогник далеко в степу» натрапляємо на такі приклади вживання прийменника *при*: «Коли ми ввійшли і стали **при порозі**, директор озирнувся»; «Директор, викладачі, замполіт віддавали кожній групі честь і ледь посміхалися **при цьому**»; «...Плечі похитуються **при ходьбі** вгору-вниз...»; «...Яке то щастя – рвати абрикоси уночі **при місяці!**»; «...Воно ж, мабуть, нелегко їсти **при голодних**» [5]. Проте подібні конструкції можуть свідчити про намагання автором відтворити саме народне мовлення, доказом чого також можуть бути й ужиті оповідачем порівняння й порівняльні звороти, насичені сільською образністю: «*курячим гребенем*», «*як галка*», «*як сонні горобці*», «*як лоша проіржав*» [5] тощо.

Отже, розглядаючи мовлення протагоніста з повісті «Вогник далеко в степу» Гр. Тютюнника крізь призму граматики, можемо виокремити такі мовленнєві тенденції: на морфологічному рівні – неправильне утворення ступенів порівняння (уніфікація мовних елементів, прийом мовної гри), особливе використання зменшувально-пестливих слів (емоційно-експресивність, тонкий і чутливий внутрішній світ героя); на словотвірному – часте вживання слів зі складним типом основи, а також словотвірних підсилювально-видільних часток (гра дериваційним «конструктором», прагнення оповідача акцен-

тувати на чомусь); на синтаксичному – часте апелювання до конструкцій із прийменником *при* (імовірно наслідування автором народного мовлення).

### **Список використаних джерел**

---

1. Бойко В. М. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2014. 248 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Корольова Т. М., Шаповал А. С. Мовна особистість в художньому творі. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2015. № 20. С. 46–52.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2018. 368 с.
5. Тютюнник Г. М. Вогник далеко в степу. Казка, оповідання, повісті. Для мол. шкіль. в. / худож. В. А. Євдокименко. Київ : Веселка, 1979. 184 с. : іл.